VOLUME:1 ISSUE:3

XALQARO INNOVATSION TADQIQOTLAR
Xalqaro ilmiy jurnali
International scientific journal
INTERNATIONAL INNOVATION RESEARCH

O‘ZBEK NIKOH-OILA MUNOSABATLARI VA UNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK, ETNOPSIXOLOGIK TALQINI

Lafasova Munisa Shuxrat qizi
Xalqaro innovatsion universitet
Psixologiya mutaxassisligi, 2-bosqich magistranti

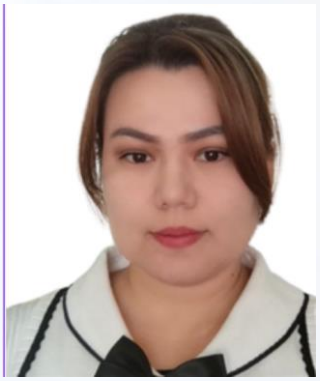

UZBEK MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS: SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND ETHNOPSYCHOLOGICAL INTERPRETATION

Lafasova Munisa Shukhrat kizi
International Innovation University
2nd-year Master’s Student in Psychology

УЗБЕКСКИЕ БРАЧНО-СЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ИХ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ И ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Лафасова Муниса Шухрат кизи
Международный инновационный университет
Магистрант 2-курса по специальности «Психология»

E-mail: mlafasova@gmail.com
Orcid: 0009-0001-0251-3303
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.17758952

Annotatsiya. *Ushbu maqola o‘zbek nikoh-oila munosabatlari va uning ijtimoiy-psixologik, etnopsixologik xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot natijalari oilaviy munosabatlarning barqarorligi, nikoh motivlari, ota-ona oilasining ta’siri va Sharq mutafakkirlari qarashlarining ahamiyatini ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada nikoh-oila institutini mustahkamlashda davlat siyosati, urf-odatlar va psixologik tayyorgarlikning roli tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *nikoh, oila, ijtimoiy-psixologik omillar, etnopsixologiya, Sharq mutafakkirlari, oilaviy barqarorlik.*

Аннотация. *В статье рассматриваются узбекские брачно-семейные отношения, а также их социально-психологические и этнопсихологические особенности. Результаты исследования показывают факторы, влияющие на стабильность семьи, мотивы вступления в брак, роль родительской семьи и значение взглядов восточных мыслителей. В работе также анализируется влияние государственной политики, традиций и психологической подготовки на укрепление института брака и семьи.*

Ключевые слова: *брак, семья, социально-психологические факторы, этнопсихология, восточные мыслители, семейная стабильность.*

Annotation. *This article explores Uzbek marriage–family relations and their socio-psychological and ethnopsychological characteristics. The findings highlight the factors influencing family stability, marriage motives, the role of the parental family, and the significance of Eastern thinkers’ views. The article also analyzes the impact of state policy, traditions, and psychological preparedness in strengthening the institution of marriage and family..*

Keywords. *marriage, family, socio-psychological factors, ethnopsychology, Eastern thinkers, family stability.*

XALQARO INNOVATSION TADQIQOTLAR
Xalqaro ilmiy jurnali
International scientific journal
INTERNATIONAL INNOVATION RESEARCH

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Oila – inson jamiyatidagi eng muhim ijtimoiy institut bo‘lib, u avlodlar vorisligini saqlash, milliy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazish va yoshlarni jamiyatning mas’uliyatli, barkamol fuqarolari sifatida tarbiyalashda markaziy rol o‘ynaydi. Oilaning barqarorligi va uning ijtimoiy-psixologik funksiyalari jamiyatning umumiy barqarorligi bilan bevosita bog‘liqdir. Jismonan sog‘lom, aqlan yetuk, ma’naviy jihatdan boy avlodni shakllantirish oilaning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, mustaqil O‘zbekiston Respublikasi oilaning barqarorligini ta’minlash va uning ijtimoiy rolini mustahkamlashga katta e’tibor qaratmoqda.

Mustaqillik yillarida oilaning ahamiyati davlat siyosatining markaziga qo‘yildi: 1998 yil «Oila yili», 2012 yil esa «Mustahkam oila yili» deb e’lon qilindi. Davlat tomonidan oilaning reproduktiv salomatligini oshirish, zamonaviy oila rivojini rag‘batlantirish, oiladagi ichki munosabatlarni barqarorlashtirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bo‘yicha bir qator normativ hujjatlar qabul qilindi (PF-5325, PF-5938, PQ-4602). Shu bilan birga, oilaning ijtimoiy-psixologik barqarorligi va milliy qadriyatlar asosida shakllanishi davlat siyosatining strategik maqsadlaridan biriga aylandi.

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, o‘zbek oilasi va nikoh tizimi qadimdan Sharq madaniyati va islom huquqi ta’sirida shakllangan. Burhoniddin Marg‘inoniyning «Hidoya» asarida nikoh va oila qoidalari tizimli ravishda bayon qilingan bo‘lib, nikohning shartlari, guvohlar ishtiroki va yaqin qarindoshlar o‘rtasidagi cheklovlar masalalari batafsil yoritilgan. Abu Ali ibn Sino va Kaykovus kabi mutafakkirlar oilaning ahamiyati, uning baxti va barqarorligi, shuningdek, insoniy sevgining oilaviy hayotdagi roli haqida fikr bildirgan. Amir Temur davrida esa oila va kelin tanlash masalalari davlat ishlariga teng darajada jiddiy e’tibor bilan qaralgan.

Mustaqillik yillarida o‘zbek oilasining ijtimoiy-psixologik, etnopsixologik va tarixiy xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish imkoniyati paydo bo‘ldi. Abdurauf Fitrat va G‘.B. Shoumarov kabi olimlar oilaning barqarorligi, nikohdagi ahillik va yoshlar tayyorgarligi masalalarini ilmiy asosda o‘rganib, ularning ijtimoiy va psixologik ahamiyatini ta’kidlagan. Shu nuqtai nazardan, oila institutini tadqiq qilish bugungi kunda nafaqat oilaning ichki barqarorligini, balki jamiyatning umumiy ma’naviy salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi strategik masala sifatida qaraladi.

XALQARO INNOVATSION TADQIQOTLAR
Xalqaro ilmiy jurnali
International scientific journal
INTERNATIONAL INNOVATION RESEARCH

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy o‘zbek oilalarida nikoh va oila munosabatlaridagi ijtimoiy-psixologik omillarni o‘rganish, oilaning barqarorligi va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, tarixiy, etnopsixologik va zamonaviy psixologik yondashuvlarni birlashtirish orqali oila instituti faoliyatining samaradorligini oshirishga hissa qo‘shadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Ushbu tadqiqotda o‘zbek nikoh-oila munosabatlarining ijtimoiy-psixologik va etnopsixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish uchun kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi tarixiy, komparativ, psixologik va etnopsixologik usullarni o‘z ichiga oladi.

1. Tarixiy va manbaviy tahlil. Oila institutining shakllanishi va rivojlanishi tarixiy kontekstda o‘rganildi. Burhoniddin Marg‘inoniyning «Hidoya», Abu Ali ibn Sino asarlari, Kaykovusning «Qobusnoma»si va Amir Temur davriga oid tarixiy manbalar tahlil qilindi. Bu manbalar oilaviy qadriyatlar, nikohning shartlari, guvohlar roli, turmushga tayyorgarlik va oila a’zolari o‘rtasidagi axloqiy-ijtimoiy munosabatlarni tushunishga imkon berdi.

2. Psixologik tadqiqot usullari. Nikoh va oila munosabatlaridagi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash uchun psixologik metodlardan foydalangan. Jumladan:

- ✓ **So‘rovnomalar va intervyular**: Talabalar va yosh oilalar o‘rtasida nikohga bo‘lgan motivlar, oila ichidagi munosabatlar va farzand tarbiyasi bilan bog‘liq tajribalar o‘rganildi.
- ✓ **Kezish-tahlil (case-study)**: Oila a’zolari o‘rtasidagi konfliktlar, o‘rganilayotgan oilalarda nikohdan oldingi va keyingi psixologik faktorlar tahlil qilindi.
- ✓ **Ekspert baholash**: Oila psixologiyasi sohasidagi mutaxassislar tomonidan oilaviy barqarorlik va nikohdagi ahillik mezonlari baholandi.

3. Etnopsixologik yondashuv. O‘zbek oilasining madaniy va milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda etnopsixologik tahlil qo‘llanildi. Bu yondashuv oilaning qadriyatlar tizimi, urf-odatlar, nikohga tayyorgarlik, shaxslararo muloqot va ijtimoiy normativlar bilan bog‘liq aspektlarini aniqlashga xizmat qildi.

4. Statistika va komparativ tahlil. Oila psixologiyasi bo‘yicha olib borilgan ilg‘or tadqiqotlar natijalari (G‘.B. Shoumarov va boshqalar) bilan solishtirish amalga oshirildi. Shu orqali zamonaviy oilalardagi nikoh motivlari, yoshlar orasidagi nikohga bo‘lgan munosabatlar va oilaviy nizolarning ijtimoiy-psixologik sabablarini aniqlash imkoniyati yaratildi.

XALQARO INNOVATSION TADQIQOTLAR
Xalqaro ilmiy jurnali
International scientific journal
INTERNATIONAL INNOVATION RESEARCH

5. Integrativ metodika. Tadqiqot tarixiy, psixologik va etnopsixologik yondashuvlarni birlashtirib olib borildi. Bu metodika orqali o‘zbek nikoh-oila munosabatlarining ijtimoiy, psixologik va madaniy jihatlari kompleks tarzda o‘rganildi. Shu bilan birga, yoshlarning nikohga tayyorgarligi, oilaviy ahillik va jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda oilaning roli aniqlandi.

Tadqiqot obyekti – zamonaviy o‘zbek oilalari, ularning nikohga tayyorgarligi va oilaviy munosabatlari;

Tadqiqot subyekti – talabalar, yosh oilalar va oilalar psixologiyasi bo‘yicha ekspertlar. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqotning ilmiy ishonchliligini oshirdi va o‘zbek nikoh-oila tizimining barqarorligini ta’minlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

TADQIQOT NATIJALARI.

Tadqiqot natijalari o‘zbek nikoh-oila munosabatlarining ijtimoiy-psixologik va etnopsixologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Analiz shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy oila barqarorligi bir qancha ijtimoiy, psixologik va madaniy omillarga bog‘liq.

1. Nikoh motivlari va yoshlar ongidagi ahamiyati. So‘rovnoma va intervyular natijalari shuni ko‘rsatdiki, nikohga asosiy motivlar uch turga bo‘linadi: **Sevgi va o‘zaro muhabbat asosida oila qurish** – yoshlar o‘rtasida eng ko‘p uchraydigan motiv bo‘lib, u oilaviy ahillik va uzoq muddatli baxtli munosabatlarni kafolatlaydi. **Ijtimoiy va oilaviy majburiyatlar asosida nikoh** – ba’zi hollarda yoshlar oilaviy bosim, qarindoshlar tavsiyalari yoki iqtisodiy holat sababli turmush quradi. Bu turdagi nikohlarda oila ichidagi nizolar va kelishmovchiliklar ko‘proq kuzatiladi. **Shaxsiy yoki psixologik ehtiyojlar asosida nikoh** – ayrim hollarda yoshlar nikohni egoistik yoki qochish motivlari bilan amalga oshiradi; bu holatlar oilaviy barqarorlikni pasaytiradi.

2. Oila ichidagi psixologik munosabatlar. Analiz shuni ko‘rsatdiki: Er-xotin o‘rtasidagi hurmat, o‘zaro yordam va kommunikatsiya darajasi oilaning baxt va barqarorligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi. Nikoh oldi tanishuv va tayyorgarlik davri qanchalik uzoq va sifatli bo‘lsa, oilaviy munosabatlar shunchalik mustahkam bo‘ladi. Ota-ona oilasidagi tarbiyaviy muhit va o‘zaro munosabatlar yoshlarning nikohga bo‘lgan qarashlarini shakllantiradi, oiladagi nizolar va konfliklar bu jarayonga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

3. Etnopsixologik omillar. O‘zbek oilalarida mavjud urf-odatlar va qadriyatlar nikoh va oila munosabatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi: Oila a’zolarining bir-biriga nisbatan samimiy hurmat va nom ishlatish odatlari oiladagi mehr-muhabbat va

ahillikni mustahkamlaydi. Ba’zi qadimiy ta’qiqlar, masalan, kelinning eri va qarindoshlarini hurmat bilan chaqirish, oilaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Oila qurish jarayonida mol-mulk, nasab, husn va iymon kabi qadriyatlar yetakchi omillar sifatida hisobga olinadi.

4. Muammoli omillar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oilaviy nizolar va muammolar ko‘pincha quyidagi sabablar bilan bog‘liq: Voyaga yetmasdan nikoh qurish; Er-xotin o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy tafovut; Nikohdan oldingi qisqa tanishuv davri; Ota-onalarning salbiy ustanovkalari yoki nikohni qo‘llab-quvvatlamasligi; Bo‘lajak turmush o‘rtog‘ida sog‘liq yoki shaxsiy xususiyatlar bilan bog‘liq muammolar.

5. Oila barqarorligi bilan bog‘liq asosiy omillar. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, oila barqarorligi quyidagi omillarga bog‘liq: Nikohdagi er-xotin uyg‘unligi va ahillik darajasi; Ota-ona oilasi tarbiyasi va uning yosh oilaga ta’siri; Ijtimoiy va madaniy qadriyatlarning saqlanishi; Farzand tarbiyasi va oilaviy rollarning to‘g‘ri taqsimlanishi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari o‘zbek nikoh-oila tizimining ijtimoiy-psixologik jihatlarini chuqur yoritdi va oilaning mustahkamligini ta’minlashda kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, oila qurish jarayonida yoshlarni tayyorlash, nikoh motivlarini to‘g‘ri aniqlash va ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni hisobga olish muhimligi aniqlandi.

MUHOKAMA VA XULOSA.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek nikoh-oila munosabatlarining barqarorligi va farovonligi ko‘plab ijtimoiy, psixologik va madaniy omillarga bog‘liq. Natijalarni Sharq mutafakkirlari, jumladan, Abdurauf Fitrat, Burhoniddin Marg‘inoniy, Ibn Sino va Kaykovus kabi olimlarning qarashlari bilan solishtirganda, zamonaviy amaliyotlar va qadimiy nazariyalar o‘rtasida muvofiqlik mavjudligi ko‘zga tashlanadi. Ular nikohni faqat shaxsiy ehtiyojni qondirish vositasi sifatida emas, balki jamiyatning davomiyligini ta’minlovchi ijtimoiy institut sifatida ko‘rgan. Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, nikoh motivlari va ota-ona oilasi tarbiyasi yoshlarning turmushga tayyorgarligiga bevosita ta’sir qiladi. Sevgi, hurmat, mas’uliyat va ijtimoiy uyg‘unlik kabi qadriyatlar oilaviy barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy cheklovlar, qisqa tanishuv davri, nikoh oldi noto‘g‘ri instinktlar va ota-ona oilasidagi salbiy muhit kabi omillar nizolarga sabab bo‘lib, oila ichidagi ahillikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Sharq mutafakkirlari tomonidan ta’kidlangan to‘rt asosiy mezon – **mol, nasab, husn va iymon** – bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Mol iqtisodiy

XALQARO INNOVATSION TADQIQOTLAR
Xalqaro ilmiy jurnali
International scientific journal
INTERNATIONAL INNOVATION RESEARCH

barqarorlikni, nasab genetika va avlod sog‘lomligini, husn er-xotinning uyg‘unligini, iymon esa ma’naviy va axloqiy uyg‘unlikni ta’minlaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ushbu mezonlar asosida qurilgan nikohlar uzoq muddatli va baxtli bo‘ladi.

O‘zbek oilalaridagi urf-odatlar va qadimiy ta’qiqlar, masalan, er va xotinning bir-birini hurmat bilan chaqirishi, oilaviy barqarorlikni mustahkamlashda ijtimoiy va psixologik rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, zamonaviy jamiyatda oilaviy nizolar va farzandlarga nisbatan psixologik bosimlar mavjudligi, oila barqarorligini ta’minlash uchun oilaviy tarbiya va nikohga tayyorgarlik jarayonlarini takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, nikoh-oila munosabatlarini mustahkamlash uchun kompleks yondashuv zarur: ijtimoiy siyosat, psixologik tayyorgarlik, madaniy qadriyatlarni saqlash va oilaviy tarbiyaviy jarayonlarni uyg‘unlashtirish. Shu tarzda, yoshlar nikohga tayyorlanishi va oilaviy hayotga moslashishi jamiyatning ijtimoiy barqarorligini oshiradi, oilalarning baxtli va sog‘lom bo‘lishini ta’minlaydi.

Shu ma’noda, tadqiqot natijalari o‘zbek nikoh-oila tizimining mustahkamligini ta’minlashda Sharq mutafakkirlari an’analarini, zamonaviy psixologik yondashuvlarni va davlat tomonidan olib borilayotgan siyosiy chora-tadbirlarni uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Bu, o‘z navbatida, oilaning farovonligi, jamiyat barqarorligi va kelajak avlodning barkamolligiga bevosita ta’sir qiladi.

Adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Mahbub-ul-qulub. T.: Fan, 1983.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O‘qituvchi, 1992.
3. Karimova V.M. Oila psixologiyasi: Darslik. T.: Fan va texnologiya, 2008.
4. G‘.B. Shoumarov (tahriri ostida). Oila psixologiyasi: Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun. T.: Sharq, 2000.
5. N.A. Sog‘inov, F.H. Habibullayev. Oilani o‘rganish psixodiagnostika metodikalari. Toshkent, 1996.